

**СУЧАСНИЙ ВОЄННИЙ ДИСКУРС:
ПРОЦЕСИ НЕОЛОГІЗАЦІЇ**

doi: 10.12958/2227-2631-2023-2-48-107-114

Ірина Царьова,

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри українознавства та іноземних мов

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1939-7912>

У статті розглянуто особливості сучасного воєнного дискурсу. Проаналізовано погляди сучасних лінгвістів щодо визначення воєнного і військового дискурсу. Досліджено класифікацію новотворів дискурсу російсько-української війни, зокрема представлено сталі вирази, фразеологізми, розкрито нові сенси звичних слів. Схарактеризовано неологізми, які стали віддзеркаленням трагічних подій у житті нашої держави. Увагу зосереджено на підвищеному інтересі до проблеми збагачення словникового складу за допомогою неологізмів, які є своєрідним індикатором мовного розвитку. Розглянуто поняття «воєнний дискурс» у традиційній і в сучасній формах. Лінгвістичний аналіз матеріалу дозволив виділити дискурс військових про війну (жанр «доповіді» або «зведення»), політиків про війну (різновид політичного дискурсу в жанрі «інтерв'ю»), дискурс засобів масової інформації, що висвітлюють воєнні дії, частково – дискурси освітній, національний, гендерний, філологічний тощо. Підкреслено, що основу військової лексики все ж таки становлять саме термінологічні одиниці, тобто терміни, хоча підвищений інтерес до проблем збагачення словникового складу можна пояснити важливістю неологізмів, які є своєрідним індикатором мовного розвитку. Зауважено, що воєнний дискурс репрезентований уживанням емоційних мовних одиниць, у яких максимально виражається суб'єктивно-емоційне ставлення автора до явищ, подій, уявлень та образів. Зазначено, що пріоритет емоційного складника над раціональним сприяє широкому вживанню опозицій «друг – ворог», «свій – чужий», «ми – вони», що несуть онтологічні уявлення щодо бінарної структури світу. Зміст дискурсу концентрується навколо деякого «опорного» концепту, званого «топіком дискурсу» або «дискурсним топіком». Аналіз лінгвальних та екстралінгвальних складників у сукупності своїй дав змогу систематично вивчити й описати різноманітні структури та стратегії, характерні для воєнного дискурсу. При цьому розглянуто не тільки загальні теми і «локальні» значення, а й загальну організацію дискурсу.

Ключові слова: військовий дискурс, воєнний дискурс, лексичні новотвори, неологізація, нецензурна лексика.

The article deals with the peculiarities of modern military discourse. The views of modern linguists on the definition of military and military discourse are analyzed. The classification of new items of discourse of the Russian-Ukrainian war is studied, in particular, the established expressions and phraseological units are presented, new meanings of familiar words are revealed. The neologisms that reflected the tragic events in the life of our country are characterized. Attention is focused on the increased interest in the problem of enriching the vocabulary with the help of neologisms, which are a kind of indicator of linguistic development. The concept of «military discourse» in its traditional and modern forms is considered. The linguistic analysis of the material allowed us to distinguish the discourse of the military about the war (the genre of «report» or «summary»), politicians about the war (a kind of political discourse in the genre of «interview»), the discourse of the media covering military operations, and partially – educational, national, gender, philological, etc. It is emphasized that the basis of military vocabulary is still made up of terminological units, i.e. terms. However, the increased interest in the problems of enriching the vocabulary can be explained by the importance of neologisms, which are a kind of indicator of linguistic development. It is noted that military discourse is represented by the use of emotional linguistic units, which maximally express the author's subjective and emotional attitude to phenomena, events, ideas and images. It is noted that the priority of the emotional component over the rational component contributes to the widespread use of oppositions.

Key words: lexical innovations, military discourse, neologization, obscene language.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Кожна нація має свою систему військових рангів, воєнний сленг і жаргон, лексичний запас для опису воєнно-політичних подій. Початок російської збройної агресії проти України змінив наш щоденний дискурс. Тепер існує велика кількість неологізмів і словосполук, які номінують нові поняття та/або дають їм емоційно-експресивну оцінку.

«Вихід» військових термінів і позначень за межі сфери їх початкового застосування й проникнення в повсякденне мовлення простих людей свідчить не лише про загострення ситуації на світовій політичній арені, явні та приховані конфлікти між державами, готовність світового суспільства до раптових бойових дій, а й про формування шару лексики, який не тільки містить вже наявні слова, а й стрімко поповнюється новими одиницями завдяки соціально-політичним чинникам і науково-технічному прогресу. Багато в чому на таке поширення лексичних одиниць військової справи вплинули події

на території України, зокрема широке висвітлення їх у засобах масової інформації (ЗМІ).

Основу військової лексики все ж таки становлять саме термінологічні одиниці, тобто терміни, хоча підвищений інтерес до проблем збагачення словникового складу можна пояснити важливістю неологізмів, які є своєрідним індикатором мовного розвитку. *«Російський військовий корабель, іди...»* – сьогодні цей вислів, безперечно, є класикою. Фразу, що стала гаслом воєнного часу, можна побачити всюди, її повторюють навіть діти. Але, окрім напрямку, який вказав прикордонник острова Зміїний російській армії, зараз у повсякденному спілкуванні можна почути безліч іншої нецензурної лексики. Обсценна лексика звучить у радіоетерах та у випусках новин від політиків і під час опису подій у гарячих точках. Нецензурна лексика з'явилася у висловлюваннях не лише підлітків, які й раніше використовували міцне слівце, але навіть діти почали вживати лайливі слова. Як наслідок, складається таке відчуття: те, що раніше було написано на парканах і вважалося табу в мові культурної людини, сьогодні стало нормою (Tsarova, 2022, p. 804).

У зв'язку з цим виникає потреба багатоаспектного дослідження військових термінологічних одиниць двоїстої природи, тобто приналежності одночасно і до загальнонародного прошарку словникового складу мови, і до лексики обмеженого професійного застосування, що зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Військова лексика особливо помітна в різних сферах суспільного життя, а тому деякі аспекти її дослідження набувають значної актуальності: переклад військової лексики (Балабін, 2018), розвиток словникового складу військової лексики (Василенко, 2008), дослідження військової термінології (Михайленко, 1993).

Інноваційна лексика військової сфери 2022 року залишається недостатньо вивченою, що зумовлює необхідність її аналізу в динамічній синхронії. Проблемам неології присвятили свої праці вчені О. Андріянова (2007), В. Карачун (2000), Р. Махачашвілі (2015). Дослідженню військово-політичного перекладу багато уваги приділяли В. Балабін (2018), Л. Туровська (2003). Майбутні лінгвістичні дослідження можуть базуватися на вивченні культурної асиметрії військової термінології і способах перекладу військових неологізмів.

Методи дослідження. Головними методами аналізу слугували: лінгвокультурологічна інтерпретація та міжмовне порівняння військово-політичних текстів; перекладознавчий аналіз із елементами трансформаційного й компонентного аналізів, який ми використовували при перекладі військово-політичних слів чи речень. З метою одержання найбільш достовірних результатів у дослідженні використано систему принципів і підходів, побудовану на спеціальних наукових методах. Такий підхід зумовив вибір доцільних методів і прийомів: процедури

наскрізної вибірки – для виявлення термінів, що позначають поняття воєнного дискурсу; методу аналізу словникових дефініцій – для окреслення диференційних ознак значення термінів воєнного дискурсу; описового методу – для узагальнення й систематизації отриманих даних.

Виклад основного змісту. У сучасній теорії комунікації і дискурсології термін *дискурс* уживають з різними значеннями. Загальноприйнятим є той факт, що під текстом розуміють переважно абстрактну, формальну конструкцію (основними властивостями якої є зв'язність і цілісність), натомість під дискурсом – різні види актуалізації тексту, що їх розглядають в аспекті ментальних процесів і у зв'язку з екстралінгвальними чинниками (Хар, 2022, с. 160).

Образ війни завжди конституюється дискурсивно, її можна вивчати за допомогою аналізу воєнного дискурсу. Під *воєнним дискурсом* розуміють дискурс про війну в традиційній і в сучасній формах. До розряду *воєнного дискурсу* належить дискурс військових про війну (жанр «доповіді» або «зведення»), політиків про війну (різновид політичного дискурсу в жанрі «інтерв'ю»), дискурс засобів масової інформації, що висвітлюють воєнні дії, частково – дискурси освітній, національний, гендерний, філологічний тощо.

Звернімо увагу на різницю між поняттями *воєнний дискурс* і *військовий дискурс*. Отже, термін *військовий* стосується війська, прийнятий, встановлений у війську, в армії, наприклад: *військовий обов'язок, військова практика, військова освіта, військове майно, військові формування, військове будівництво, військова техніка, військово-морські сили, військово-повітряні сили, військовий колектив, військове співробітництво* (Василенко, 2008); стосується військовослужбовця або властивий військовослужбовцеві: *військовий обов'язок, військова присяга, військова форма одягу*. Прикметник, який субстантивується та вживається в значенні 'військовослужбовець', наприклад, він – *військовий*.

Воєнний – це той, що стосується війни, пов'язаний з нею: *воєнна реформа, воєнна організація держави, воєнна доктрина, воєнно-політичні рішення, воєнно-стратегічні рішення, воєнно-політична орієнтація держави, воєнне мистецтво, воєнно-політичне керівництво, стратегія воєнної безпеки, воєнно-стратегічна обстановка, воєнний стан* (Войцішук, 2015).

Військовий дискурс – це дискурс, який переважно використовується на тактичному рівні, тоді як *воєнний дискурс* – на стратегічному та державному рівнях (Акульшина, 2011, с. 462).

Воєнний дискурс репрезентований уживанням емоційних мовних одиниць, у яких максимально виражене суб'єктивно-емоційне ставлення автора до явищ, подій, уявлень та образів. Пріоритет емоційного складника над раціональним сприяє широкому вживанню опозицій «друг – ворог», «свій – чужий», «ми – вони», що несуть онтологічні уявлення про бінарну структуру світу.

Структурованість і чіткість спостерігаємо в процесі комунікації учасників військового дискурсу, що яскраво відображено у військовій документації, настановах, наказах, розпорядженнях тощо. Усі лексичні одиниці, які використовують військовослужбовці в ході виконання професійних завдань, становлять систему, яка містить не тільки самі лексичні одиниці, а й відповідні уявлення про об'єкти та явища. Воєнному дискурсу властиве часте вживання термінології, він постійно поповнюється новими назвами й термінами для видів озброєння та військової техніки, умовними знаками. Основною синтаксичною особливістю військових текстів є широке використання пасивного стану, герундіальних та інфінітивних конструкцій, неповних фраз і кліше. У текстах домінує прагнення до стислості та чіткості.

Зміст дискурсу концентрується навколо деякого «опорного» концепту, званого «топіком дискурсу» або «дискурсним топіком» (наприклад, дискурс війни на Донбасі, дискурс Кримської війни тощо). Аналіз лінгвальних та екстралінгвальних складників у сукупності своїй дає змогу систематично вивчити й описати різноманітні структури та стратегії, характерні для військового дискурсу. При цьому досліджують не тільки загальні теми і «локальні» значення, а й загальну організацію дискурсу, оскільки «аналіз дискурсу має ґрунтуватися на систематичній реконструкції соціально-історичного поля, у якому створений об'єкт аналізу дискурсу» (Tsarova, 2022, p. 804).

Складність і багатоскладовість воєнного дискурсу пов'язані з поняттям дискурсу як такого. Під дискурсом розуміють текст, занурений у ситуацію спілкування, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвальні чинники (знання про світ, думки, настанови, мету), необхідні для розуміння тексту. Дискурс має параметри завершеності, цілісності, зв'язності, тобто всі властивості тексту. Його розглядають одночасно і як процес (з урахуванням впливу соціокультурних, екстралінгвістичних та комунікативно-ситуативних чинників), і як результат фіксованого тексту.

У воєнному дискурсі функціонують неологізми, які номінують нові реалії й поняття, людей та їхні чесноти. Кожне слово відображає те, що знайоме всім українцям. Крім того, вони підкреслюють особливу характеристику їхніх авторів: образність мислення, здатність переосмислення дійсності та велике почуття гумору, завдяки яким безперервно виникають нові метафори чи метонімії, звужуються чи розширюються попередні значення слів тощо.

Сепари і ватники, по суті, позначали перших колаборантів з часів Революції Гідності. Це ті, хто ініціював і проводив псевдореферендуми, брав участь у незаконних виборах, обирав ватажків терористичних республік – тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей.

Утвердилося слово *азовці* на позначення тих, хто героїчно тримав оборону Маріуполя та «Азовсталі».

Наші звитязці одягають *мультик*, *мультикам*, *цифру*, *піксель*, *термуху* – сучасний військовий одяг; *педалі* – це військове взуття. З поширеної зброї в наших героїв – *калашмат*, *покемон*, *шайтан-труба* чи *весло*, зі спецобладнання – *птички*, *очі й ночніки* – дрони й прилад нічного бачення. Традиційно в армії харчуються *балабасами*, а також *ніштяками*, *мамалигою* чи *тушняком* (Instagram).

Потужний вплив війни на мову в сучасному світі є беззаперечним, оскільки воєнна лексика, яка охоплює не лише військові технології й стратегії, але й психологічний стан, суперечки та емоції, швидко заповнює всі засоби масової інформації: *аналоговнет* – щось, вигадане в росії; *бандеромобіль* – бойовий автомобіль ЗСУ; *дебахнуло* (*дебахнулько*) – людина, яка через свій інтерес чи стурбованість може спричинити багато шкоди; *кіборги* – воїни ЗСУ; *рашизм* – злочинна шовіністична ідеологія «русского міра»; *рашисти* (*русня*, *рюзкі*, *свинособаки*, *чмоні*) – російські військові, прихильники путіна; *термоточка* – пожежа в росії. У цей час з'явилися глумливі альтернативні назви росії: *ерефія*, *за поребриком*, *йоксель-моксель*, *кацапія*, *кацапетівка*, *кацапстан*, *кацапурія*, *моксель*, *мокша*, *мокшандія*, *мордор*, *оркостан*, *рабсія*, *расея*, *раша*, *рашка*, *роїсія*, *швабростан* (Instagram).

Чимало серед новоутворень часів війни оригінальних дієслівних форм. На позначення ліквідації окупантів уживають слова *байрактарити*, *енлоїти*, *джавелінити*, *стінгерити*, *хаймарсити* – нищити ворога, ходити на полювання, партизанити, спалити ворожу техніку з використанням відомих літальних апаратів чи знищити окупантів із відповідних керованих ракет, зенітно-ракетних комплексів чи протитанкових ракетних комплексів. Бойові втрати злочинців передають за допомогою дієслів *задвухсотити*, *затрьохсотити*, *присвітити*, тобто ліквідувати чи поранити. Цікавими в цій групі неологізмів є і слова *наволонтерити* (знайти щось, що здавалося неможливим), *зукраїнити* (принизити росію на глобальному рівні), *базувати* (робити щось антиросійсько-позитивне, давати позитивну оцінку).

Дієслівні неологізми, які утворилися від власних назв: *відкобзонити* (Кобзон) – відправити рашистських загарбників на той світ; *чорнобаїти* (Чорнобаївка) – наступати на ті самі граблі; *шойгувати* (Шойгу) – вдавати, що все добре, коли це не так; *макронити* (Еммануель Жан-Мішель Фредерік Макрон) – робити дуже стурбований вигляд щодо певної ситуації, усім це показувати, але нічого не робити по суті. Від антропоніма Арестович походять такі лексичні одиниці: *арестовлення* – заспокійливе повідомлення (ТСН); *арестовичник* – довідник з позитивними порадами (Instagram); *арестовити* – заспокійливо говорити (Instagram). Також виникло кілька фразеологічних сполук зі значенням 'відновлювати душевну рівновагу': *Арестовича слухати*; *не панікуй, послухай Арестовича*; *дивитися Арестовича, щоб не витрачати гроші на психолога*; *моє серце заарестоване* (Instagram).

Штучними новотворами є лексеми, введені в суспільне мовлення офіційною пропагандою з метою сформуванню відповідну оцінку стосовно

певних подій чи осіб. Такі слова придумують «у кабінетах» і насаджують суспільству через потужну підтримку ЗМІ. До цієї групи належать лексеми: *фашисти, бандерівці, нацисти, хунта, карателі, ввічливі люди* (Instagram).

Більшість слів отримали нові значення: *бавовна* – вибух у росії; *град* – російська реактивна система залпового вогню; *дискотека* – бойові дії; *мордор* – росія; *орк* – російські військові, нелюдська істота; *пиксель* – українська військова форма, забарвлення в стилі ЗСУ; *приліт* – влучання ворожої ракети чи снаряда в що-небудь; *чисте небо* – відбій повітряної тривоги (Букет, 2022).

Рефлексивні новотвори можна розцінювати як такі, що виникають внаслідок природної реакції мовців, поширюються переважно через інтернет-мережу в коментарях, блогах, дописах і, на відміну від штучних, не мають додаткової «інформаційної розкрутки» через ЗМІ: *кулявлоб, миздобули, поребрик, вата, ватник, колорад, правосек, тітушки, ленінопад, сепар, кісільовщина, Лугандон, Лугандонія, кримтроль, Домбас, скримздити, зелені чоловічки, русскомірці, рашазмі, миротворчення* та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Використання військової лексики в сучасному соціумі позначене низкою особливостей, серед яких: використання суміжних понять сфери військової справи та політики; тимчасова та просторова співвіднесеність, що передбачає звернення до обмеженого корпусу термінів, що вербалізують сучасні види зброї та тактики; тенденція до використання в мові відомих широкій аудиторії родових термінів, що позначають загальні поняття, описових зворотів замість вузькоспеціалізованих термінологічних одиниць, а також синонімів спеціалізованої та загальноповживаної лексики; несистемне сприйняття понять. Військові терміни в сучасному політичному дискурсі використовують у межах комунікативної стратегії «переконання», для реалізації застосовують мовні тактики «залякування» та «демонстрації переваги». Також спеціалізовану лексику використовують для ілюстрації, опису подій або обґрунтування тактичних кроків, ужитих у межах реалізованої масштабної політичної стратегії чи задуму.

Неологізми воєнного дискурсу свідчать про багатство української мови, інтелектуальну дотепність нашого народу, вміння тримати стрій, настрої, дух і волю.

Дослідження мови воєнного часу й надалі залишається відкритим до дискусій і доповнень. Перспективи подальших розвідок убачаємо в окресленні неформальних правил вживання української лексики воєнного дискурсу.

Література і джерела

Акульшина, Н. (2011). Поняття «військового» та «воєнного» дискурсів – об'єктивна тотожність та/чи перманентна протилежність. *Studia Linguistica*, 5. С. 458 – 462.

- Андріянова, О. (2007) Запозичення у складі військово-морської термінолексики. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. пр. Київ: КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 37 – 41.
- Балабін, В. (2018). Визначення поняття «військовий переклад». *Філологічні трактати*. Т. 10, № 3. С. 7 – 14.
- Букет, Є. (2022). Неологізми війни: журналіст уклав «словник». *Високий Замок*. URL: <https://wz.lviv.ua/news/467478-armiainform-v-efir-natsionalnoho-telemarafonu-rozprovila-pro-neolohizmu-viiny>
- Василенко, Д. (2008). *Розвиток словникового складу англійської мови військової сфери ХХ – початку ХХІ століття*. Запоріжжя, 237 с.
- Войцішук, А. (2015). Етапи становлення української військової термінології. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали VIII Всеукр. студент. наук.-техн. конф.* Т. 2. Тернопіль. С. 129 – 130.
- Карачун, В. (2000). Українська військова термінологія. *Вісник: Проблеми української термінології*. Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка». С. 402 – 403.
- Махачашвілі, Р. (2015) *Лінгвофілософські параметри англійських інновацій у техносфері*. Cambridge Scholars Publishing, Велика Британія URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/11791/>
- Михайленко, Т. (1993) Українська військова термінологія. *Військо України*. №12. С. 95 – 98.
- Телевізійна служба новин. Арестовлення, чорнобаїти, затримані: в Мережі вигадали «словник» сучасної української мови. URL: <https://tsn.ua/ato/arestovlennya-chornobayiti-zatridni-v-merezhi-vigadali-slovniksuchasnoyi-ukrayinskoji-movi-2022004.html> (дата звернення: 13.10.2023).
- Туровська, Л. (2003) До проблеми періодизації розвитку української військової термінології. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. пр. Київ. Вип. V. С. 83 – 90.
- Хар, М. (2022) Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 24. Т. 1. С. 160 – 166. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/24/part_1/31.pdf.
- Tsarova, I. (2022). Russian-Ukrainian War (2014 – 2022): words that have acquired new meanings. *The Russian-Ukrainian war (2014 – 2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 804 – 812.
- Instagram. URL: <https://www.instagram.com>

Стаття надійшла до редакції 10.11.2023 р.

Прийнято до друку 13.11.2023 р.

Рецензент – канд. філол. наук, доц. Леснова В. В.